

Identita

Orientácia v čase a priestore je nevyhnutným predpokladom pre prácu s ďalšími kategóriami historického vedomia, z ktorých sa cez prizmu súčasných globálnych spoločensko-politických problémov najdôležitejšou javí kategória spoločnosti, a teda vedomie o kolektívnej a individuálnej identite. Zaradením kategórie „identita“ do nami vytvoreného konceptu cielene otvárame problematiku vnímania seba samého a „tých druhých“, pričom reagujeme na čoraz častejšie sa objavujúce úzke chápanie tohto abstraktného pojmu, ktoré neakceptuje inakosť a univerzálnu rovnosť.²⁸

Pojem identita je úzko previazaný s pojmom alterita (z lat. idem – ten istý; alter – ten druhý) a táto väzba odráža konsenzuálne prijímanú predstavu, že vytváranie vlastnej identity je aktom vzťahovania sa ku komplementárne konštruovanému „druhému“.²⁹ „*Ide o proces vymedzovania sa voči sebe a iným v neustálej interakcii medzi legitimitou a kritikou spôsobov tohto vymedzovania.*“³⁰ História hrá pri budovaní kolektívnej a individuálnej identity významnú rolu a úzka previazanosť identity s učením sa o minulosti patrí medzi základné idey dejepisného vzdelávania.³¹ Naše vnímanie toho, kto sme, ovplyvňuje, ako interpretujeme minulosť, o ktorej sa učíme, a zároveň minulosť, o ktorej sa učíme, ovplyvňuje to, kto sme. Práve preto sa jedna z kľúčových debát v kontexte didaktiky dejepisu zameriava na to, čo z minulosti by sme mali učiť. Ak učenie o minulosti vplýva na kreovanie národnej, regionálnej alebo individuálnej identity, potom logicky môžeme predpokladať, že výber obsahu dejepisného vzdelávania ovplyvňuje, v akom zmysle/akým smerom sa identita bude rozvíjať. Pritom treba brať do úvahy fakt, že identita nie je fixná a že každý človek má niekoľko identít – je plurikultúrny,³² čo robí problematiku „čo učiť“ ešte viac komplexnejšou.³³

Kategória identity sa v kontexte učenia o minulosti najčastejšie spája s problematikou etnicity, náboženstva či jazyka, preto sa prirodzene naskytá otázka, aké miesto v obsahu dejepisného vzdelávania majú v kontexte kreovania kolektívnej a individuálnej identity novembrové udalosti 1989, odohrávajúc sa v iných súvislostiach. Individuálna identita sa však kreuje prelínaním mnohopočetných identít odvíjajúcich sa nielen od etnickej, náboženskej či jazykovej príslušnosti, ale tiež od príslušnosti občianskej, od politického presvedčenia, sociálneho postavenia, pracovného zaradenia alebo tiež od vzdelania. V rámci nami predloženého konceptu pracujeme s kategóriou identity predovšetkým z tejto perspektívy, pričom primárne analyzujeme túto abstraktnú kategóriu v súvislosti s hlavnými aktérmi novembra '89, a sekundárne kladieme otázky vedúce k odhalovaniu našej vlastnej identity.

²⁸ Aktuálne k tejto problematike pozri: FUKUYAMA, Francis. *Identita. Túžba po dôstojnosti a politika hnevu*. Bratislava: Premedia, 2019, 184 s.

²⁹ ŘEZŇÍKOVÁ, Lenka. Identita/alterita. In: STORCHOVÁ, L. a kol. 2014, s. 233.

³⁰ KRATOCHVÍL, V. 2019, s. 35..

³¹ VAN ALPHEN, Floor – VAN NIEUWENHUYSE, Karel. Conceptualizing „Identity“ in History Education Research. In: POPP, Susanne – FURRER, Markus – GORBAHN, Katja – HAUE, Harry – HAYDN, Terry – EDEN VAN, Elize – WOJDON, Joanna (eds.). *Historical thinking. International journal of research on history didactics, history education and history culture (JHEC). Yearbook of the International society for history didactics (ISHD)*, 2019, no. 40, s. 81.

³² KRATOCHVÍL, V. 2019, s. 38.

³³ HARRIS, Richard – BURN, Catherine – WOOLEY, Mary (eds.). *The Guided Reader to teaching and learning History*. London & New York: Taylor & Francis Group, 2014, s. 55.

Teoreticky vychádzame z viacerých konceptov vnímania identity. Opierame sa na príklad o sociológa Ervinga Goffmana a jeho koncept identít ako rolí, ktoré jedinec v rámci spoločenských vzťahov prijíma, resp. je nútený prijímať.³⁴ Paralely s nami skúmanou problematikou nachádzame predovšetkým v jeho práci *Stigma*, kde prostredníctvom autobiografií a prípadových štúdií analyzuje spoločnosť, ktorá človeku identitu de facto vnucuje.³⁵ Vhodným teoretickým východiskom je tiež konceptualizácia pojmu identita dánsko-americkým psychológom Erik H. Eriksonom, ktorý chápe identitu ako schopnosť sebainterpretácie jedinca, t. j. schopnosť individuálnej autoreflexie a vytvárania obrazu seba samého, avšak zároveň akcentuje, že proces formovania identity jedinca je organicky previazaný s dobovým sociálnym kontextom. Identitu jedinca preto tematizoval v kontexte generácie a potom celej doby. Pri konceptualizácii pojmu pritom vychádzal z tézy, podľa ktorej je dospievanie identitotvornou fázou života, keď sa jedinec vymaňuje z doterajšej dominantnej väzby na rodinu ako centrálnu kategóriu, prepožičiavajúcu zmysel svetu i jemu samému, a v prvej významnej konfrontácii so širším sociálnym priestorom prežíva tiež prvú „krízu identity“.³⁶ Kratochvíl v tejto súvislosti uvádza konkrétne vývinové štádiá identity od prevzatej (od rodičov, príbuzných v rodinnom prostredí), difúznej, hľadajúcej (rozšírenej o sociálnu skupinu vykazujúcu neistotu a hľadanie identity) po prepracovanú identitu (keď si je jedinec svojou pozíciou, identitou istý).³⁷ Pri analýze konania a rozhodovania aktérov novembra '89 nakoniec zohľadňujeme ešte jeden koncept vnímania identity, a síce koncept lojality. Vyjadruje taký typ kolektívneho vedomia, keď identifikácia nevychádza z vnútornej potreby jedinca alebo skupiny, ale je produktom vonkajších činiteľov. Pojem lojalita tak vystihuje i spoločensky normatívnu funkciu identifikačných tlakov. Nejde o vedomie príslušnosti ku kolektívu, ale o vyjadrenie súdržnosti iného typu, založenej na špecifickej kombinácii pragmatiky a etiky sociálneho jednanja – americký historik Gary B. Cohen hovorí o emotívne-pragmatickej súdržnosti.³⁸

Uvedené teoretické východiská nám napomáhajú porozumieť konaniu ľudí, ktorí boli súčasťou novembrových udalostí, a sú zároveň odrazovým mostíkom do diskusie o tom, ako konáme a rozhodujeme sa dnes. Rozvíjanie vedomia o identite je teda ďalším dôležitým prvkom v procese učenia sa o minulosti, ktoré bude mať omnoho väčší význam, keď sa bude snažiť rozvíjať identity, ktoré sú komplexné, rôznorodé a inkluzívne, a nie jednoduché, monolitické a exkluzívne, prítomné v tradičných národných príbehoch.³⁹ Nami pripravený koncept ponúka návod na to, ako tento cieľ dosiahnuť. Prostredníctvom dobových fotografií vybraných práve za týmto účelom tak máme možnosť pozorovať pluralitu identít v štátnom socializme

³⁴ ŘEZŇÍKOVÁ, Lenka. Identita/alterita. In: STORCHOVÁ, L. a kol. 2014, s. 237.

³⁵ Bližšie pozri: GOFFMAN, Erving. *Stigma*. Praha: Slon, 2003. 167 s.

³⁶ ŘEZŇÍKOVÁ, L. In: STORCHOVÁ, L. a kol. 2014, s. 237.

³⁷ KRATOCHVÍL, V. 2019, s. 37 – 38.

³⁸ ŘEZŇÍKOVÁ, L. In: STORCHOVÁ, Lucie a kol. 2014, s. 236.

³⁹ HARRIS, R. – BURN, C. – WOOLEY, M. (eds.). 2014, s. 61.

(napr. príslušník Verejnej bezpečnosti stojaci pred demonštrujúcim davom; politický väzeň, študentka podávajúca kvet príslušníkovi VB, vrcholový predstaviteľ komunistickej strany, predstaviteľ VPN, demonštrujúci dav...), keď sú aktéri vtedajších udalostí konfrontovaní otázkami ako:

Kto sme? Kým musíme byť? Kým chceme byť? Kto sú to oni? Do akej miery sa identifikujeme s politickým režimom, v ktorom žijeme? Do akej miery nás identifikuje či definuje politický režim?

Každá fotografia má svoj príbeh, hlavnú postavu/postavy. Máme tak príležitosť zoznámiť sa s osudmi hlavných postáv nielen v čase Nežnej revolúcie, ale môžeme pátrať po tom, ako sa ich život vyvíjal potom. Zároveň je možnosť hľadať paralely, podobné príbehy, postoje v ostatných krajinách východného bloku/Európy. Z tejto kategórie tiež prirodzene vyvstávajú otázky týkajúce sa kolektívnej a individuálnej identity v súčasnosti:

Kto sme? Musíme aj dnes byť niekým, kým byť nechceme? Sme dnes už len „my“, alebo stále sú tu aj „oni“? Kto sú v dnešnej spoločnosti „oni“? Tí druhí? Čo a kto všetko sa podieľa na formovaní našej identity?

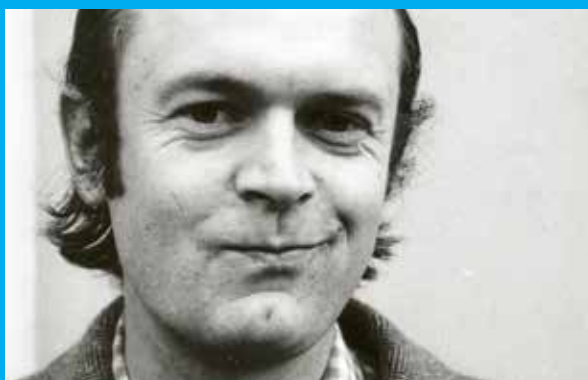
V kategórii identita pracujeme s nasledovnými prameňmi:

Fedor Gál, predseda Slovenskej rady VPN otvára dvojdnové rokovanie politickej a štátnej reprezentácie ČSFR v Modre 10. novembra 1990. Vľavo V. Mečiar. Vpravo P.Pithart, druhý sprava V. Klaus.

Hana Ponická – slovenská prozaička, prekladateľka, publicistka, signatárka charty 77, členka tzv. bratislavskej päťky poskytuje za Hnutie za občiansku slobodu interview na Bradle v obkolesení príslušníkmi ŠtB Eve Jaššovej, redaktorky Slovenského rozhlasu.

Marcel Strýko, košícký hudobník, výtvarník, filozof a politik (1955 – 1994).

Miloš Jakeš, člen Predsedníctva a tajomník ÚV KSCN na zasadnutí ÚV KSCN 3. decembra 1985 v Bratislave.

Bezpečnostné zložky a študenti s kvetmi na demonstrácii 17. novembra 1989 v Prahe.

Pohľad na účastníkov mítingu na námestí SNP v Bratislave 12. januára 1990 pri príležitosti oficiálnej pracovnej návštevy prezidenta ČSSR Václava Havla.